

Музей Василя Тарновського.

— — —

I.

Багатьом з тих, хто цікавиться життям українського народу минулим і сьогочасним, давно було звісно, що є в Києві у Василя Тарновського музей української старовини. Року 1893 Тарновський видав катальог одного відділу свого музею — Шевченкової колекції. Уже з цього одного відділу видно було, що музей сей дуже цікавий. Року 1898 вийшов у Києві гарно виданий „Каталогъ украинскихъ древностей колекції В. В. Тарновскаго“. Каталог сей містив у собі 3021 річ і показував, що музей має величезну вартість. Одначе обидва сї каталоги зовсім не вичерпують усього того, що є в музеї, бо на деякі відділи зовсім нема ще каталогів, а й до тих, на які є, додалось багато нових річей після того, як уже каталоги видруковано.

Оттим то я хочу коротенько оповісти читачам, що саме є в колекціях Тарновського.

Річи в музею належать до часів доісторичних, великокнязьких і козацьких; до XIX віку належать у йому рукописи письменників, деякі малюнки і бібліотека.

Доісторична й великокнязька доба репрезентують ся найбільше річами з городища „Княжа гора“ (Черкаського повіту в Київщині). Тарновський покликав молодого археолога д. Миколу Біляшевського, щоб розкопати городище; розкопування дали дуже багато вельми коштовних знаходів.

У найстарішому шарі городища знайдено так звану робітню і становище кам'яного віку. Там знайдено кам'яний шліфований струмент, кремінні, костяні й глиняні вироби; кілька річей знайдено там із бронзового віку й з доби переселення народів. У купі з річачи, знайденими в інших місцях, усього в цьому відділі більш як 400 річей.

Значно більше матеріялу дала Княжа Гора до доби великокнязької, і матеріял сей має великий науковий інтерес. Усі річі знайдено в одному місці і вони добре датовані (половина XIII віку). Тут мають ся річи, починаючи з простих ковальських виробів і аж до тонко й дуже красно зроблених золотницьких річей, як от золоті й срібні серги, часом дуже штучно зроблені (чч. 277, 278, 294, 296, 300 та інші), золоті іконки з емаллю та ин. Всі ці річи ділять ся на такі відділи: монети й печати, хрести й образки, „змійовики“, окраси, зброя, упряжі, хатні річи, струменти; усього річей з Княжої гори 1686. Така богата колекція дає змогу малювати в подробицях поверховний бік побуту за тих часів. До цього-ж відділу належать річи, знайдені між Княжою й Маріїною горами, річи з Липлявського городка (біля села Липляви Золотоносського повіту в Полтавщині) та в інших місцях. У купі з річачи, що їх не заведено ще в друкований каталог, великокняжий відділ мусить мати до 1800 номерів.

Да все-ж і доісторичний і навіть великокнязький відділи, хоч і цінні, се тільки частки, не дуже великі, величезного такого матеріялу, що бережеть ся по всяких збірках та музеях.

А що чинить музей Тарновського винятковим, єдиним і незрівняним, то се відділ козацький (і Шевченків, — про його далі). Коли-б хто хотів зібрати таку колекцію, то се було-б неможливе вже: багато річей позникало зовсім, де що бережеть ся вже по деяких приватних і урядових збірках, — змоги здобувати нові такі річи вельми мало. Тарновський зібрав річей козацького періоду стільки, як ніхто, а що його річи здебільшого вельми гарні, то се колекція його є величезним національним українським скарбом. Історик, поет, маляр, скульптор, драматичний артист, хотівши працювати на теми з тих часів, не можуть обминути цього музею і знайдуть там надзвичайно багатий матеріял задля своєї потреби. Звісно кожному, як тяжко доводить ся, папр. драматургови, або ще більше — повістярєви, коли він хоче змалювати побут тих часів: у нас досі не зроблено ніякої роботи,

з якої охочий міг би бачити, як жили, що їли й пили, в що вдягались, як убирали хати, як і в що бавилися etc. etc. наші козацькі предки; надруковано тільки деякі матеріяли, старі документи, порозгублювані по всяких спеціальних, мало приступних виданнях — вишукуй сі зернятка серед стогів зовсім зайвого тобі матеріялу! Музей Тарновського може хоч мало-небагато задовольнити сю потребу.

Переглянемо коротко кожну частку сього відділу, коротко через те, що багатство колекції не дає змоги оглянути її широко в коротенькій розвідці.

Перший відділ — зостанки старого будівництва, має всього чотири нумери (три кахлі і уламок із фреска), та воно й не диво, бо такі річі берегти в приватних колекціях не зручно. Але вже другий відділ — церковні річі — репрезентований дуже добре: чернигівський старий іконостас, срібні й мідяні свічники, мирниці, чаші, кадилиці, лампади, хрести (церковні), ікони, таци (церковні), срібні обложки з євангелій, антиминси, покрови й плащаниці, частини риз, надгробки і т. и. З сього згадаємо: келих, дискос і зівицю з церкви колишньої Запорозької (старокозацького села в Катеринославщині) — з написом, що подарував їх туди курінний отамам Іван Кравчина; дві срібні лампади з написом на кожній (кирилицею): „Здѣлана сия ляппа козакомъ: Сѣчѣ Запорозской Ѳеодоромъ Шуменкомъ куреня Титаревского“; ікона Божої Матері в шатах — належала полковникови полтавському Василеві Полуботкови; ікона Бога-Батька, в низу птах годує своєю кров'ю пташат і підпис (кирилицею); „Ся Божа птиця не щадя себе, дитокъ питаєть“; кам'яний хрест із запорозького кладовища Чортомлицької Січи, поставлений на спомин про кошового Гордієнка і т. и.

Відділ з бр о і починаєть ся луками, сагайдаками і стрілами; кілька ключів списових, далі — шаблі (мало не сорок), з межі їх чимало пишних, дуже гарних; дві шаблі з написами Богдана Хмельницького та Йвана Мазепи.

За шаблями — гармати (більш як півсотні) — усякі: величезні чавунні з фортець, мідяні, вельми штучної гарної роботи, і чимало дрібних — з козацьких чайок. Чотири фортечні рушниці. Більше десятка звичайних рушниць, часом дуже дорогих: рулі штучно карбовані золотом, приклади оправляні в срібло, закрашені часом червоними коралями, перламутром та иньш. Кільки

пістолів так само штучно й красно зроблених. Багато куль до рушниць і до гармат.

Кіньська збруя. Чотири пишні сідла, вибиті срібною позолочуваною бляхою. Особливо гарне одно (ч. 245) — все засипане усяким дорогим камінем. Чимало кіньських уборів і частин їх — срібні позолочувані, часом з дорогим камінем. Робота іноді дуже гарна.

Усяке військове причандаля: порохівниці, ладівниці, натруски — часом дуже прості: косяні, рогові, ремінні, часом дуже пишні: срібні, позолочувані, з каміннями, орнаментовані, карбовані.

З повагою хилить ся голова всякого, хто оглядає музей, перед клейнотами. На чолі їх — чотири гетьманські булави. Особливо гарна одна: велика, срібна, позолочувана, вкрита мережкою ажурною, обсапана кількома десятками (78) дорогого каміня. Темно-червоний аксамит по середині на держаку дуже обтерла рука, що одним рухом сієї булави порадкувала над усією Україною. Чия се рука була? На жаль — невідомо.

З одинацятьох пірначів один належав полковникови прилуцькому Олександрови Якубовичови, один Семенови Палієви, один Павлови Полуботкови.

Гетьманський бунчук і кілька козацьких прапорів (з малюваннями та написами) схиляють ся над сими клейнотами...

Далі йдуть річи до звичайного хозяйського, хатнього, щоденного вжитку. Кубки, чарки й поставці, ложки, — все срібне позолочуване, орнаментоване — то здебільшого орнаменти рослинні, часом сцени з людьми, трапляють ся й з українським характером, напр. ч. 445 — кубок з трьома козаками (напис: Кузми Григорієвича Вдовиченка). Кубків, поставців, чарок — більш як 100, ложок більш як 30. Деякі з сих річей належали відомим з історії особам: Семенови Палієви (дві чарки), Дмитрови Ростовському-Тупталови (кубок та дві ложки), генеральному хорунжому Миколі Ханенкови (чарка), чернігівському полковникови Якову Лизогубови (ложка), Іванови Мазепі (чарка та ложка, остання дуже гарної роботи, оправляна в 31 рубін), Іванови Чарнишеви (чарка), генеральному обозному Василю Дунінову-Борковському (ложка); генеральному бунчужному Якову Тарновському (ложка); київському архиреві Т. Щербацькому (чарка), Іванови Скоропадському (ложка); одна маленька чарочка, як ковшик, має такий напис; „Чарька

доброго чоловіка Корія Божченка“; скляна висока чарка гетьмана Розумовського; кілька „ведмедиків“ (скляні бутлі), посуд глиняний, дерев'яний, металевий (турецька мідяна таця, знайдена в Суботіві біля руїн будинку Богдана Хмельницького). З інших річей треба згадати кілька гарних келесів, кресал, штучно оброблених у рюмль, часом цяцькованих золотом чи коралом, десятків з півтора каламарів (запоясних і звичайних): срібний генерального підскарбія Марковича і більш як десяток мідяних. Запорозькі люльки, ріжки до табаки, скриньки, медальон з марками срібний (до гри в карти, належав Павлові Полуботкові), ліжко гетьмана Розумовського, цеховий знак чернігівський, два друкарські кліше. — Бандура гетьмана Івана Мазепи з його гербом, бандура Остапа Вересая.

Найважче зберігається на довгий час одежа. Отже й тут у Тарновського чимало цікавого: три кораблики парчеві, чотири жіночі кунтуші (з їх один належав дочці гетьмана Апостола, жінці генерального осаула Михайла Скоропадського), накладка з сукні Полуботчихи; більше як десяток пишних, затканих золотом і сріблом, шовкових слупських поясів, два срібні позолочувані паси. Надзвичайно багата колекція гаптування й вишивання (здебільшого окрайки — полотняні й шовкові — усього їх більш як 130) — гаптовані золотом і сріблом, вишивані шовком або заполоччю — часом дуже красні, пишні.

Окраси, переважно жіночі: золоті, срібні, мідяні — личмани, застіжки, намиста (металеві й з дорогого каміння), серги і т. и.

Десятків з дев'ять мальованих олійними фарбами портретів історичних осіб — часом дуже цінних оригіналів і копій. З меж оригіналів кілька дуже рідких, — напр. лубенського полковника Максима Илляшенка (1677—1687), генерального обозного Василя Борковського (1640—1702), гадяцького полковника Михайла Бороховича (1687—1704), генерального судії Івана Чарниша та и. З осіб, яких портрети є, зазначу: гетьманів Данила Апостола, Брюховецького, Виговського, П. Дорошенка, Петра Сагайдачного, Івана Мазепи, Демка Многогрішного, Павла Полуботка, Розумовського, Самойловича, Скоропадського, Тетері, обох Хмельницьких, Ханенка; з інших: Адама Кисіля, Петра Могилы, двох Острозьких та Софії Острозької, Палія з Паліхою, Гонти з жінкою та и. Колекція „Мамаїв“, усякі варіанти з підписами.

До сієї-ж доби належать деякі старі гравюри, старого друку книжки й рукописи, але про все се я згадаю, як казати-му про бібліотеку.

З усього сказаного видно, якої великої ціни сей козацький відділ. Рівного йому ніде нема.

Відомо, що небіжчик В. Тарновський вельми кохав ся в Шевченку і збирав усе, що тільки торкало ся так чи інак до його. Через те Шевченкова частина музею дуже богата й красна.

Вона містить у I-му відділі: його твори в оригіналі й у перекладах, твори, що торкають ся до Шевченка, твори присвячені його йменню, музику присвячену його йменню або на його вірші написану.

Тут зібрано мало не всі видання „Кобзаря“ й окремих Шевченкових творів, починаючи з першого видання „Кобзаря“, чимало польських перекладів з Шевченка і — на диво — мало великоруських; багато книжок про Шевченка. Крім того Тарновський вирізував з газет та журналів і з усяких книжок усе, що торкало ся так чи інак до Шевченка — таких витинок зібрано велику силу, але не впорядковано.

II. Листи Шевченкові (автографи) — сімнадцять листів до брата Микити, до В. Шевченка, до Честахівського, Тарновських, В. Лазаревського, Максимовичів, Макарова.

III. Твори його в автографах: Марія, Лилія, Тринадцять поезій на одному аркушикові, Пророк, І стежечка, де ти ходила, Дневникъ, Невольник, з поеми Іван Гус, з поеми Княжна, Въ Малороссіи родилась, Не гріє сонце на чужині, На панщині пшеницю жала, уривок з Неофітів, І Архимед і Галилей, Весенній вечір.

IV. Його малюнки олівцем і акварелі. Альбом з 28 малюнками (переважно акварель, сепія, трохи олівця) — з сих малюнків (акварелів та сепії) понадруковано фототипії у „Кіевскої Старини“. Другий альбом містить малюнки олівцем, між иньшими малюнок Шевченкової хати і портрет поетового батька. Крім сього триста Шевченкових малюнків — олівцем і акварелі. Є гарні малюнки олівцем, але найліпші — акварелі. Найліпші з їх ті, що малював він у засланні над Каспійським морем, чотири акварелі з Почаївської лаври, „Дари в Чигирині“ (репродукція була в „Зорі“) і деякі малюнки місцевостей на Україні. З Шевченкових малюнків олійними фарбами є три: портрет, голова яко-

гось хлопця і „Катерина“ звісна читачам „Вістника“ з репродукції, виданої перед кількома роками в місячнику „Кіевская Старина“.

V і VI. Шевченкові гравюри (офорти): все видання „Живописной Украины“, а також: „Ростовщик“ з малювання Рембрандта, „Святое семейство“ (Мурілло), „Спящая женщина“, „Въ шинку за столомъ“, „Вербя среди скалъ“, „Лѣсъ“ (Лебедева), „Дубъ“ (Мещерского), „Сторожъ на кладбищѣ“, „Вирсавія (Брюлова), офорти з шести власноручних портретів самого-ж Шевченка, портрети гр. О. Толстого, Бруни, Клодта, Горностаєва. 6 дуплікати. Кілька офортів з написами Шевченковими: Черненкові, Макарову і О. М. Кулішевій. До двох офортів є мідяні кліші, власного Шевченкового роблива: „Судня рада“ і „Старости“.

VII. Папери Шевченкові. Тут містять ся всякі офіціальні документи Шевченкові, листи до його, пляни і фасади хати, що він хотів собі будувати і т. п.

VIII. Шевченкові книги — дві: Кобзар у перекладі Гербеля з написом авторови від перекладця і примірник другого видання українського Кобзаря з виправками авторовою рукою.

IX. Усякі річч, що належали Шевченкови. Мольберт, муштась, палітра, дві малярські скринки з малярським припасом і струментом, каламар, пера, ножі, тека, лінійки, брусок, скляний боклажок, складаний стільчик, поетова сорочка товстого полотна.

X. Бюсти, барельєфи etc. Маска з мертвого Шевченка гіпсова і сплжова копія з неї. Вісім бюстів гіпсових, мармурових і бронзових роблива Каменського, Забіли, Саковича, Левандовського та иньші. Чавунний барельєф роблива В. Тарновського.

XI. Шевченкові портрети олійними фарбами. Тільки три: в шубі і шапці (копія з Крамського), копія з відомого портрета Рєпина, і Шевченко — салдат (репродукцію з сього портрета див. у „Зорі“).

XII. Иньші портрети Шевченкові — малюнки олівцем, гравюри, літографії, і т. п. Се окремо видані портрети або вирізані з усяких книжок і періодичних видань. Цікаві тут чотири фотографії з самого Шевченка: на одній він без шапки, в сурдуті (подарунок Василю Тарновському з написом од поета,

на другій сидить біля стола, положивши руку на стіл, на третій він з Честахівським, на четвертій — в групі. Найкращий перший портрет, доси, здасться, ніде не друкований: характерне чоло і очі Шевченкові відбилися тут дуже добре. Портрет Рєпина дуже схожий взагалі на сю фотографію, але й значно одмінний: на фотографії Шевченко ліпший, риси делікатніші, тонші, очі кращі. Ще дуже гарний малюнок олівцем Петра Ейснера: Шевченко в труні, змальований 27. лютого 1861 р. Коли не помиляюся, то й сей портрет не був друкований, а се найліпший за всі портрети Шевченка в труні. Цікаві дві тарілки старі київського роблива з портретами Шевченковими (такі саме є й з портретами Кулішевим та Костомарова). Усіх портретів у цьому відділі мало не сто.

У відділі XIII маємо червону китайку, що нею вкрита була труна Шевченкова, перстень М. М. Лазаревського з білявим Шевченковим волоссям, олов'яний проект медалі, що мали відбити (та не відбили) на честь Шевченка.

У відділі XIV багато документів, що торкаються похоронів Шевченкових, видання його творів, опису його річей після смерті (між иньшим — каталог його невеличкої бібліотеки).

Відділи XV—XVIII містять у собі ілюстрації до Шевченкових творів, малюнки з життя Шевченкового, копії (друковані й фотографічні) з усяких Шевченкових малюнків. Усього сотні з півтори малюнків.

З цього коротенького перегляду видно, який багатий сей відділ. Шевченків біограф не може не знати його добре, коли хоче написати гарну біографію поета.

В останній час свого життя В. Тарновський видимо хотів, щоб у його музеї були ще такі саме відділи Куліша й Костомарова, і почав збирати що до цього торкалося; однак до Костомарова є мало: кілька портретів, витинки з часописей та бруліон, „Мазепи та Мазепинців“. Більше Кулішевого: oprіч кількох портретів, витинок з часописей, книжок його і про його, тут багато його листів (більш як сто друкованих уже і ще не друкованих), творів у автографах або в копіях, посправляваних Кулішевою рукою. Тут маємо автографи чудового Кулішевого писання: Чорна рада, Орися, Григорій Квітка та його повісті; „Іскатели счастья“ — повість по московському — досі писано, що Куліш спалив її, але тут вона збереглася мабуть у єдиному примірнику (рукопис

не Кулішів, але він його повиправляв своєю рукою) „Записки о Южной Руси“, т. I (Кулішеве писання тільки в деяких місцях) та інші. Далі чимало Кулішевих річей: каламар, пера, скринька його власного рбблыва з теслярським струментом і т. и.

Українські письменники: Ганна Барвінок (О. М. Кулішева), В. Забіла, П. Гулак-Артемівський, Гребінка, Максимович, Щоголев та інші, окрім їх друкованих творів, репрезентовані своїми листами, автографами, а де хто (Максимович, Щоголев) автографами творів. Іван Котляревський нагадує про себе в музеї своїм парчевим капшуком. Багато портретів з усяких українських письменників (олійними фарбами, гравюри, фотографії, літографії).

Заговоривши про українських письменників, я вже опинився в бібліотеці Тарновського. Окрім рукописів ХІХ віку в музеї багато рукописів старих, ХVІ—ХVІІІ віків. Документи ці не доведено ще до ладу і скільки їх — не можна сказати. У всякому разі лічити їх можна тільки сотнями. Чимало старих рукописних книг: збірки документів, літописні нотатки, релігійного змісту книжки. Тут багато документів з автографами всіх наших гетьманів, починаючи з Богдана Хмельницького, королівські й царські універсали (оригінали) і т. и. Здається найстаріший документ з р. 1553 — з підписом і печаттю князя Константина Острозького, воєводи київського.

Бібліотека мусить мати більше як 2000 томів. Відділ старих книг українського друку містить десятків із шість томів. Тут бачимо острозьку Біблію р. 1580-го (дуже гарний примірник) і книжки ХVІІ та ХVІІІ віку, друковані в Кіїві, Львові Чернігові, Вильні, Почаєві, Євю, Галі — церковнослужебні книги і твори І. Галатовського, Лазаря Барановича, І. Максимовича, Косова. Далі йдуть книги ХІХ віку українською мовою, а також іншими мовами, але такі, що торкаються до України. Найліпше репрезентовані історія і красне письменство, далі етнографія і справа визволення мужиків із кріпацтва (цей відділ торкається до всієї Росії). Багато раритетів: старі видання „Енеїди“ Котляревського, Шевченкового „Кобзаря“, Лукашевича, Максимовича чотири збірки пісень, „Україна“ Кулішева, Цертелєв, і т. и.); багато книжок з авторськими написами Тарновському: від Шевченка, Куліша, Максимовича і новіших письменників. Досить добра збірка нот до народних українських пісень і до творів наших авторів.

Врешті збірка малюнків і портретів: фотографії, літографії, олеографії, гравюри та інші. Тут портрети старих діячів української історії, портрети наших письменників і артистів цього віку, малюнки з української природи, з історії і з сьогочасного життя нашого народу, ілюстрації до творів наших письменників і т. інше. Усього в цьому відділі має бути більш як тисяча малюнків.

Усього в музеї, як складеться йому добрий каталог, буде не менше як вісім тисяч номерів.*)

II.

Збирав Тарновський се все мало не весь вік, а тим часом пристарівся, став нездужати і почав думати про те, щоб дати своєму музеєви добрий захисток і зберегти його на завсідги за для потреби свого народу. У Києві дехто дуже хотів, щоб віддано його місту Києву, да сам Тарновський не міг пристати на ті умови, які були перед їм у Києві. Бувши з роду чернігівцем (Борзеньського повіту) Тарновський намислив віддати музей Чернігівському губернському земству і вдав ся до предсідателя Чернігівської губернської управи з отсим листом (подаю в перекладі з великоруського):

„Музей місцевої старовини, що складав я все своє життя, щоб певніше зберегти його, я хотів би віддати на власність і під завідування Чернігівському губернському земству з умовою, щоб музей містив ся в старовинній кам'яниці над Десною, за собором, і щоб публіка, на підставі певного статуту могла його оглядати. Тим дуже прошу вас, шановний добродію, доповісти про се моє бажання сьогорічній сесії губернських земських зборів, подавши йому до розгляду отсі питання: Чи згоджується губ. земство чернігівської губернії давати що року певну суму на удержання музею,

*) Дивись: »Каталогъ українскихъ древностей колекції В. В. Тарновскаго«, К., 1898; — Каталогъ предметовъ малорусской старины и рѣдкостей колекції В. В. Тарновскаго. Вып. 1. Шевченко., 1893; — Б. Гринченко: Опись музея В. В. Тарновскаго (Земскій Сборникъ Черниговской губ. 1899, ноябрь, 53—55.); — Черниговскому Губернскому Земскому Собранию XXXV оч. сессіи Губернской Земской управи докладъ о музеѣ В. В. Тарновскаго. (Черниговъ, 1899).

взявши його до своєї власности й завідування, і просити належне начальство, щоб земству віддано згадану кам'яницю на місцевий історичний музей Чернігівського губ. земства? Одержавши постанову зборів, я не забарюся прислати катальог старовини, бо він тепер друкується, і постачу всі потрібні відомості, які схоче земство“.

Земські збори XXXII-ї чергової сесії, 24. лютого 1896 р. постановили прийняти музей на умовах Тарновського і визначили два тисячі карбованців на те, щоб його перевезти й упорядкувати. Збори дякували Тарновському за його коштовний подарунок і мали назвати музей іменем Василя Тарновського*).

Адміністрація не протестувала проти цієї постанови. Управа прохала міністерство внутрішніх справ віддати земству згадану в листі Тарновського кам'яницю**). Здавалося, що справа зробиться дуже швидко, але справді сталося не так.

Міністерство не схотіло дурно віддати стару кам'яницю, а управа через віщось не схотіла запропонувати просто купити її, а хотіла, щоб XXXIII земські збори дозволили їй вимінити одну земську кам'яницю на ту, що треба на музей. Збори відкинули сей проект, наказавши управі умовитися з адміністрацією, за яку ціну вона продала б кам'яницю***).

Таким чином поминув іще рік, поки управа умовлялася з адміністрацією і подала нові свої пропозиції XXXIV земським черговим зборам (відбулися вони з початку р. 1899). Отут уже й почалася історія вельми характеристична задля нашого змоскаленого, затурканого, запомороченого, убогого духом панства, яке складає величезну більшість земських зборів.

Музей Тарновського має задля нас такий великий інтерес, а сама історія така цікава, що я позволю собі оповістити її трохи

*) «Журналъ Черниговскаго Губернскаго Земскаго собранія XXXII оч. сессіи 1896 г., состоявшейся 15—28 февраля 1897 г. Черн. 1897. Стор. 78—79 журналов і 552—554 додатків до їх.

**) Кам'яниця ся зветь ся в Чернигові «Мазепиним домом», — здасть ся, тут містила ся якась військова канцелярія. Тепер кам'яниця належить згаданому міністерству і в ній міститься архів Чернігівської губ. управи. Малюнок цієї кам'яниці був у «Зорі».

***) Журнали засіданій Черниговскаго Губ. Зем. Собранія XXXIII оч. сессіи 1897 съ 17. января по 1. февраля 1898, стор. 77—78.

ширше. Щоб ліпше зрозуміти все, що казати-меть ся далі, я наведу тут пропозиції управи зборам.

Управа пропонувала :

I. Уповажити управу придбати, не дожидаючи поки передасть ся їй музей, на власність губ. земства згадану стару кам'яницю за 10.196 рублів, бо таку ціну правила за неї адміністрація.

II. Поручити управі відновити кам'яницю так, щоб можна було помістити в ній музей і на се дати 3710 руб.

III. Прохати місто Чернигів подарувати клопоть землі, щоб на йому збудувати квартиру консерваторови музею.

IV. Збудувати сю квартиру за 2000 руб.

V. Відновити стару асигновку 2000 руб. на те, щоб перевести і упорядкувати музей.

VI. Уповажити управу настановити консерватора музею з платою 1000 карбованців (з квартирою).

VII. Давати що року на адміністрацію музею 1620 руб. (рахуючи сюди плату консерваторови і все иньше).

Та на лихо XXXIV чергові збори були вже не ті, як два роки попереду: на сей час припали вибори нових гласних на нові три роки, і запанували елементи неприхильні музеєви. Ще пропозиції управи не читались на зборах, а вже серед гласних почала ся агітація проти музею. Вороги, не маючи поки ліпшого претексту, почали доводити, ніби стара кам'яниця, що на неї Тарновський показує, нікчемна, не варта того, щоб її купувати; а що Тарновський не хоче иньшої, то не треба зовсім музею. Голова земських зборів, губернський маршалок князь Микола Долгоруков, хоч сам з роду Москаль, відносив ся до питання прихильно і силкував ся залагодити справу так, щоб земство прийняло музей і щоб на самих зборах ніхто не вчинив скандалу, повставши проти подарунку Тарновського. Він скликав у приватну комісію майже всіх гласних, які тоді були, щоб обговорити справу приватно і запропонував, щоб коли сї приватні збори приймуть музей, то вже щоб на офіційальному зібранні вороги його вже мовчали. Комісія ся збиралась кілька разів, оборонці й вороги музею палко сперечали ся. Але більшість приватного зібрання прийняла музей.

На лихо ворогам приїхав на збори сам Тарновський. Хоч він і не був член зборів, та все-ж те, що він тут, робило вплив. До того-ж він зрік ся своєї першої думки містити музей конче

в старій кам'яниці, згодився на всякий добрий будинок і тим відняв у своїх ворогів одну з їх зачіпок.

Довго сперечалися за музей на офіційних зборах. Почав війну земський начальник Микола Котляревський — грубо, майже цинічно протестуючи проти музею, за ім Микола Максимовський (також земський начальник), перекручуючи факти, силкувався побороти прихильників музею. Окрім того великими ворогами музею виявили себе Василь Вронський, Хведір Лизогуб та Микола Савицький (останні два на офіційних зборах мовчали, але ж палко повставали проти музею на приватних збірках). В обороні музею виступили: Ілля Шраг, Аполлон Гамалія, Петро Солонина, Хведір Уманець і ще дехто. Д. Ілля Шраг сказав дві дуже гарні, палкі промови, що зробили велике враження на гласних. Збори прийняли музей, дали 20 тисяч карбованців на будинок (новий) і гроші щорічні на удержання музею, на жаль, однак, визначивши консерваторови надзвичайно малу плату: 300 карбованців на рік без квартири.*)

Отже на цьому не сталося.

Вороги музею так хотіли занапастити його. Зібравши до купи всі свої доводи, вони списали їх у „особомъ мнѣніи“ і подали його голові зборів, щоб воно пішло до адміністрації.

Вони писали, що земство не має юридичного права заводити історичні музеї, бо цього йому законом не дозволено. Члени зборів більш-менш автономної місцевої ради самі дбали про те, щоб обмежити свої права. По всіх краях, культурніших ніж наш, в підходящому випадку автономна така інституція дбала-б про те, щоб поширити свої права, а наші пани силкувались самі собі вкоротити руки, хоча не було на те ніякої потреби — закон того зовсім не вимагав.

Потім вони доводили, що земство не має морального права заводити музеї, бо се значить брати з убогого народу гроші на такі речі, яких йому не треба.**)

*) Писарі в канцелярії чернігівської губ. управи одержують найменше 360—420 карб. на рік, висні канцеляристи — 600, 750, 900, 1500, 1800 карбованців; члени управи по 2400, предсідатель — 4000 карб.

**) Вороги музею саме перед сьм дуже дбали про те, щоб дати гроші на поміч „Губернській архівній комісії“ з поганеньким музеєм при їй. Гроші й дано. Коли прихильники музею Тарновського показували своїм антагоністам на сей факт, тоді тільки мовчали: сором було сказати, що вони дбали про комісію, бо її про-

казка! Завсїгди, як треба грошей на яке справді добре й народи користне діло, то сї добродії гукають, що людности важко буде платити ті гроші; не згадують вони про се тільки тоді, коли визначають собі самим тисячами всякі плати та надгороди, всякі вхїття та вигоди.

Байдуже було сим добродіям про народ. Байдуже було їм і про закон, за який вони розпинались, хоч ніхто їх про те не прохав. Несвїдомі національної самоповаги, змоскалені хотїли вони показати себе більшими Москалями, ніж самі Москалі і протестували Українці проти українського музею в той час, як Великорус князь М. Долгоруков обставав за музей.

Ось двацять шість підписів на тому ганебному „особомъ мнѣніи“: „А. Скаржинскій, Ф. Лизогубъ, С. А. Ширай, Н. Максимовскій, В. Вронскій, П. Глуздовскій, К. Гамалѣя, В. Климовъ, А. Исаевъ, Ив. Силаковъ, Гр. Забѣлло, Е. Стошъ, Д. Карпека, Н. Котляревскій, М. Домонтовичъ, П. Вошининъ, М. Шрамченко, А. И. Забѣлло, П. Булашевичъ, Н. Домонтовичъ, Е. Судіенко, Н. Волковъ, Н. Псіоль“. Опріч того з частинами того „мнѣнія“ згодились: „кн. В. Голицынъ, А. Ковачъ, С. Трифоновскій“.

Більш як дві третини сих прізвищ — українські, деякі належать старим українським фаміліям.*)

Та на сьому ще не стало. Сї добродії, подаючи своє „мнѣніє“, добре знали чого їм треба: щоб адміністрація скасувала постанову земських зборів.

Земський статут каже, що коли ґубернатор уважає постанову земських зборів за незаконну, то він протестує проти неї і віддає її до розгляду „губернскому по городскимъ и земскимъ дѣламъ присутствію“. Коли „присутствіє“ згодить ся з ґубернатором, то постанова касуєть ся, хоча земські збори мають право жалїти ся на се і остання інституція, що може безапеляційно скасувати постанову, се сенат або комітет міністрів. Коли-ж „присутствіє“ не згожуєть ся з ґубернатором, то він всеж може, коли схоче, віддати діло на розгляд міністрови, а той комітетови міністрів.

тегував ґубернатор, а ворогували проти музею Тарновського, догадуютьсь, що адміністрація буде проти його.

*) Стенографическій отчетъ засѣданій Черниговскаго Губернскаго Земскаго Собранія XXXIV оч. сессіи 1898 г., состоявшейся 19 января до 6 февраля 1899 г. Черн. 1899. Стр. 421, 872—895, 915—916, 1122—1127.

Зважаючи на 26 гласних, що підписали папер проти музею, губернатор протестував проти постанови зборів, хоча давніше, року 1897-го, не подавав такого протесту проти першої постанови зборів, які тоді прийняли музей і дали гроші, щоб його впорядкувати. „Губернское присутствіє“ не згодилося з губернатором, обстало за музей, а губернатор подав справу до розгляду міністрови, хоча, здасться, робив се з огляду на велике число протестантів, а сам проти музею не ворогував. Мало не рік се тяглося і вже підчас сьогорічних XXXV-их губ земських зборів прийшла офіційна звістка, що міністер лишив постанову зборів про музей і її можна виконувати. Таким робом міністер ліберальніше зрозумів права земських зборів, ніж самі збори.

Поки так воно робилося, сталася вельми важна задля справи річ: 13 (25) червця р. 1899-го Василь Тарновський умер.

В своїй духовниці він про музей записав так: „Коллекцію мою малоросійських древностей, состоящую изъ оригинальныхъ портретовъ и копій, древнихъ картинъ, оружія, старопечатныхъ книгъ, архива, библиотеки книгъ, относящихся къ Малороссіи и прочихъ старинныхъ вещей, а также собраніе вещей, бумагъ, книгъ и всего, касающагося памяти поэта Шевченка, я завѣщаю въ собственность Черниговскому Губернскому земству безъ права отчужденія и перемѣщенія изъ г. Чернигова, съ тѣмъ, чтобы музей назывался моимъ именемъ, а также, если не встрѣтятся со стороны правительства препятствій, съ утвержденіемъ наслѣдственнаго попечителя этого музея, каковое званіе должно переходить всегда къ старшему въ моемъ родѣ“.

Виконати заповіт Тарновського мали: князь М. Долгоруков, граф Г. Милорадович та предсідатель чернігівської губ. управи Хв. Уманець. Але перший умер, а другий здався цілком на д. Уманця. Д. Уманець прийняв від сина й дочки Тарновського музей і віддав його до схову „Кіевскому Обществу Древностей и Искусствъ“ до 1-го січня 1901 року. Як був у Києві XI-ий археологічний з'їзд, то колекції виставлено, щоб їх могла оглядати публіка. Хоч виставлено їх було не всі (не було ні Шевченкового відділу, ні книг, ні рукописів, ні галтування і т. п.), та всеж музей робив велике вражіння. Помітно було простих селян з Чернігівщини: будиши в Києві, вони прийшли дивитися на музей і оглядали його з великим інтересом, навіть з ентузіазмом. Дій-

шовши до портрету Тарновського і довідавши ся від одного інтелігента, що се творець музею, один з їх з запалом сказав:

— Дак се сьвятий чоловік!

Факт сей хай буде відповідю тим, хто казав, ніби народови нашому не треба такого музею.

Уже казано було, що друковані каталогі містили хиба половину того, що було в музеї. Тим, з уповажнення виконавця заповіту Тарновського д. Хведора Уманця і з дозволу чернігівської губ. управи, д. Б. Грінченко перевірів і упорядкував речі і списав реєстр усьому тому, чого не було в каталогах. В тій будівлі, де лишено музей, була тоді вогкість, через те д. Грінченко забрав до Чернигова таке, що могло від неї поцувати ся: книги, рукописи і Шевченків відділ. Все се бережить ся тепер в кам'яниці губ. управи.*)

Тим часом надходили земські збори і управі треба було подавати справу з музеєм їм до розгляду.

Одначе в самій управі стала ся відміна. Двоє з ворогів музею, що підписали згадане „особое мнѣніе“, дд. В. Вронський та П. Булашевич, стали ся (через вибори з початку 1899-го року) членами управи замісто двох прихильників музею. Обидва вони, як показала їх діяльність на земських зборах і в управі, люде зовсім мало культурні і ваги такої речі як музей зовсім несьвідомі їй нетямущі. Не дивно-ж, що й внесок, який зробила зборам управа про музей, був зовсім не такий, як торік. Замісто щоб пропонувати зборам виконати свою торічну постанову і вибудувати за визначені двацять тисячів карбованців кам'яницю на музей, управа запропонувала зовсім иньше. Є в губ. земства „Сирітський дім“ хлопячий, а в дворі того „дому“ кілька будинків, де живуть, учать ся і працюють хлопці-сироти. Ото-ж управа і вигадала взяти один із сих будинків (робітню, де хлопці столярували) та й умістити в йому музей, трохи відновивши і переробивши будинок. (Дивись згаданий уже „докладъ“ управи зборам).

Як пішла ся справа до розгляду зборам (останнім черговим, що відбули ся в грудні р. 1899-го), то деякі гласні цілком слушно зауважали, що містити там музей зовсім не можна і то через дві речі. Перша річ та, що будинок сей стоїть аж на краю Чернигова

*) Див.: Б. Грінченко. Описъ музея В. В. Тарновскаго. (Земск. Сборникъ Черн. г. 1899, ноябрь, 23—55).

(на так званій Бобровиці), аж на міській межі — дуже далеко від осередку міста — щоб добити ся до музею, треба буде їздити, треба вживати на се багато часу. Через те музей, замісто щоб бути важною культурною інституцією і окрасою міста, опинить ся в якомусь засланні, у якихсь нетрах, де він не мотти-ме давати такої користи, яку давав би, будши серед городу. Друга річ та, що камяниця ся на музей дуже мала, і хоч вітрини з речами так-сяк, з бідою і можна буде там умістити, а вже портретів помістити ся там тільки половина. До того-ж музей мусить більшати, ширитись від нових приносів, — деж се нове містити-меть ся, коли й тому, що тепер є, нема всьому місця?

Дивували ся, як могла управа добрати таку негодащу на музей будівлю. Одначе ні се дивування, ні ті доводи не пособили. Земські губернські збори сього вибору вдали ся дуже скупі і до просвітних інституцій мало прихильні. Через те як управа подала їм таку річ, що переробити на музей стару будівлю буде коштувати тільки девять тисячів, а нову збудувати 20, а то й більше, то збори й зраділи і зараз постановили, щоб запровадити музей на край міста.

Другого дня прихильники музею виявили думку прохати в міста Чернигова камяницю на музей і запропонувати зборам підождати ще кілька день, поки „городская дума“ скаже щось про се. Збори згодились. „Дума“ справді дала великий, цілком на музей добрий будинок на найкращому в Чернигові місці: в осередку міста, на так званому „бульварі“, недалеко від собору. А що в сій камяниці вже з ласки думи містили ся дві інституції — міська бібліотека і губ. архівна комісія, то дума прохала заплатити їй за камяницю десять тисячів, щоб можна було за сї гроші дати помешканне двом згаданим інституціям.

На жаль д. В. Хижняков, що мав вносити сю постанову думи на земські збори, через віщось усе барив ся й барив ся аж до передостаннього дня зборів, аж поки пороз'їздили ся деякі гласні — прихильники музею. Хоч така камяниця і на такому місці, як давала „дума“, коштує не десять тисячів, а принаймні в-двоє, всеж земські збори відкинули щирю поміч Чернигова і більшістю одного голосу (голови зборів д. Муханова) zostавили музей там, куди спершу його примістили. Скупі гласні злякали ся того, що, опріч 10 тисячів городу, треба ще дати кілька тисячів на відновлення

кам'яниці; а вороги музею, не мігши його зовсім занапастити, дбали про те, щоб хоч із людських очей його звести кудись геть далі.

На щорічне удержання музею визначено 800 карбованців, а з їх 360 карб. консерваторови музею. Сю цифру подала сама управа (стара управа подавала 1000 карб.). Можна тільки дивувати ся управі і зборам, які думають, що за сю нікчемну плату вони знайдуть хоч трохи годящу на сю посаду людину.

Окрім того збори визначили 200 карб. на друк додаткового каталога. А що сей додатковий каталог треба ще скласти, то збори уповажили управу на се кілька сотень рублів з тих грошей, що асигновано на удержання музею, бо музей має бути тільки з осені 1900 року, то мусять зберегти ся гроші.

Так скрутило чернігівське губернське земство справу з музеєм, не пошанувавши ні великої культурної вартості сієї інституції, ні благородної жертволюбності Василя Тарновського. Погано буде музеєви на краю міста, в тісній кам'яниці, з дешевим консерватором, під доглядом управи, в якій тільки председатель і прихильний до музею, один член байдужий, а два — вороги. Але всеж музей буде, а промине який час, може обставини переміняться на ліпші, — тоді й музеєви поліпшає.

Українській же громадї треба добре та добре пам'ятати, яку велику культурну вагу він має. Не можна собі думати так, що музей десь там є і хтось там їм порядкує, — то й добре! Ні, сей музей — не чернігівського земства власність, а всього українського народу. Через те він мусить бути під контролею усього громадянства. Кожен повинен пильнувати його, довідувати ся, в якому стані він стоїть, подавати до часописів звістки про його, дбати про те, щоб він більшав, ширшав і взагалі сприяти йому всякими способами. Тільки так чинячи збережемо ми наш скарб і передамо його потомкам цілий, ще й побільшений.

Немірич.

